

Farská republika

Yeshayahu Jelinek

(úryvky z knihy *The Parish Republic: Hlinka's Slovak People's Party 1939-1945*, Columbia University Press, 1976)

NA VRCHOLE MOCI

Postup klerikálneho tábora vystrašil radikálov v Hlinkovej garde a ich esesáckych poručníkov. Nemohli však s tým nič urobiť, lebo oficiálnou ríšskou politikou bola podpora status quo. Nemecké ministerstvo zahraničia si viac ako dobre uvedomovalo, že toto takzvané status quo fakticky znamenalo úplnú stratu podpory slovenských spojencov nacistov. No napriek tomu sa nemecké politika nemenila: žiadne personálne zmeny vo vláde, pozorný dohľad nad krajinou a viera v Tisov „realistický“ pronemecký postoj.

Minister vnútra Mach si to zrejme neuvedomoval, prípadne ešte stále dúfal, že nemecká podpora zlepší jeho postavenie. No o nacistickú pomoc sa snažil márne. Keď strana prijala nový štatút, Tisovo novovymenované vedenie Macha vynechalo. Mach dúfal, že zaujme post uvoľnený Tukom, no keď mu ho neponúkli, tak sa urazil. Šiel za Tisom a rezignoval na svoju funkciu. Jeho rezignáciu však prezident neprijal; Tiso Machovi povedal, že ho dosadili Nemci a že ak chce rezignovať, tak by mal svoju rezignáciu podať im. Šéf RSMA SS Gruppenführer Gottlob Berger mu odkázal, že rezignovať nie je ťažké, ale rezignácia nie je cestou k víťazstvu. Mach teda svoju rezignáciu stiahol a verejne priznal bezmocnosť postavenia svojho kruhu.

V roku 1942 došlo v straníckej organizácii a živote k ďalším významným posunom. Vedenie sa cítilo silné; preto nemalo ďalší záujem na zvyšovaní počtu členov. Jeho cieľom bolo teraz zomknúť verných prívržencov a vypuďiť ostatných. Predsedníctvo nariadilo sčítanie členstva spolu s tajným zbieraním údajov o hodnote a lojalite svojich stúpcov. Strana zmenila svoju predchádzajúcu politiku, ktorá umožňovala ľahký vstup do strany a komplikovaný odchod z nej, a prijala novú politiku, obmedzujúcu vstupovanie nových členov a upravujúcu spôsob ukončenia členstva. Dvere však zostali otvorené pre dva druhy ľudí: (1) mladých mužov po dovŕšení osemnástich rokov veku, ak ich rodičia prejavovali lojalitu voči režimu a ak boli členmi mládežníckej organizácie zvanej Hlinkova mládež, HM; (2) okresní vodcovia mohli udeliť výnimku z tohto pravidla, ak záujmovú osobu odporučila miestna organizácia. Sekretariát nariadil v septembri čistku zameranú na očistenie strany od „hľadačov výhod hladných po sláve“.

Podľa nariadenia mala čistka upevniť stranícku disciplínu v súlade s politikou moderných vodcovských princípov, podľa ktorých je (1) vodcová vôľa rozkazom, a (2) vodca má vždy pravdu. Každý člen strany si musel uvedomiť, že akýkoľvek rozkaz či zákaz vychádza z vodcovej vôle.

Tieto kroky súviseli s legalizáciou Tisovho vodcovského postavenia v strane a v štáte. V roku 1942 schválil parlament sériu zákonov, sústreďujúcich moc v rukách vodcu. Ako prvý bol 6. mája prijatý zákon o slovenskej robotníckej komunite, ktorého cieľom bolo vytvorenie všeobecného rámca pre korporátne organizácie, ustanovené predtým. Takzvaná komunita bola čosi ako zmes nacistického Nemeckého robotníckeho frontu a korporátneho systému. Slúžila ako krycia organizácia strany a mala „vodcovskú“ štruktúru s vodcom na vrchole. Členstvo v jej štyroch odboroch bolo povinné pre každého, kto spĺňal požiadavky; z tohto dôvodu sa dostala pod jej dohľad drvivá väčšina Slovákov. Zákon o študentskej organizácii, schválený rovnako 6. mája 1942, bol tiež naviazaný na stranu. Vytvorením tejto organizácie sa mali všetky študentské kluby s výnimkou náboženských rozpuštiť a ich študenti vstúpiť do novej organizácie.

Cieľom dvoch ďalších zákonov bolo napomôcť nastoliť kontrolu strany v krajine. Zákon o sociálnom inštitúte upravoval a riadil všetky sociálne a charitatívne aktivity v štáte. V praxi však išlo o nasadenie zvieracej kazajky dobrovoľným organizáciám a presadenie diktátu v sociálnej oblasti.

Dôležitejším bol zákon o Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, schválený 22. októbra 1942, ktorým prevzal Tiso a jeho vedúca stranícka frakcia. Táto legislatíva ustanovovala vodcu ako najvyššiu stranícku inštitúciu, reprezentanta a lídra. Mohol vymenovať takmer každého vysokopostaveného funkcionára strany a jej organizácií a sám mohol byť straníckym snemom zvolený na obdobie piatich rokov. Všetci ostatní stranícki funkcionári s výnimkou piatich volených členov predsedníctva boli menovaní na základe vodcovského systému. Zákon tiež ustanovoval, že občania slovenskej národnosti majú participovať vo vláde prostredníctvom strany, ktorej povinnosťou bolo viesť a riadiť štát. Na oplátku sa štát zaväzoval vykonávať služby v prospech politického hnutia. Zákon chránil stranícke symboly, členské poplatky mohli vyberať správne úrady a korešpondencia úradníkov strany mala oficiálny status. Stranícky sekretariát mal právomoc cenzurovať tlač, rozhlasové vysielanie a filmy a disponoval monopolom na publikovanie politickej literatúry. Porušenie tohto zákona sa trestalo. Rôzne paragrafy rozvoľňovali pevnú hranicu medzi štátom a stranou. Strana diktovala a štát sa podriaďoval.

Prezident mal takto v rukách všetky páky na uplatňovanie svojho vplyvu ako hlavy štátu „führerovského typu“. Otec Tiso sa mohol vskutku rozhliaďnúť po scéne s veľkým osobným uspokojením: medzinárodná situácia bola sľubná a on sám sa postavil po boku Hitlera, Mussoliniho, Antoneska a iných pohlavárov novej Európy.

Baník: Odchod židov. Deportácie, 15. 4. 1942

KLERIKÁLNY FAŠIZMUS V PRAXI

Hlinkova strana vládla na Slovensku neobmedzene viac ako päť rokov. Ako povedal Tiso: „Po prvý raz majú Slováci možnosť uskutočňovať kresťansko-sociálny program, pretože po prvý raz máme v rukách moc.“ Program strany mal široké rozpätie. Jeho cieľom bolo vytvoriť nového slovenského človeka, vyvolať nového ducha v hospodárstve a spoločenskom živote, a vybudovať moderný štát nového typu; jednoducho cieľom bolo nové Slovensko v novej Európe. Z tohto dôvodu by sa mal režim analyzovať z mnohých aspektov. Vláda sa len s mocou samotnou neuspokojila. Jej snahou bolo ovplyvniť celú spoločnosť v duchu katolicizmu a autoritárskych teórií. Aj keď samotné uskutočňovanie jej plánov sa často skončilo nezdarom, jej chápadlá mali stále ďalekosiahly dosah. V niektorých prípadoch mala krátky čas, aby svoje projekty realizovala, v iných bránilo ich uskutočneniu príliš mnoho prekážok. Napriek nedostatkom si mnoho uskutočnených projektov vyžaduje zhodnotenie, aj čo sa týka nezdarov. Budem na tomto mieste detailne analyzovať štyri prvky: nacionalizmus, dopad náboženstva, vládu a socio-ekonomickú štruktúru.

Nacionalizmus

Nacionalizmus nefungoval len v obyčajnom kolektívnom povedomí, ale bol živou súčasťou ľudáckej ideológie. Výchova v agresívnom a rozťahovačnom nacionalizme sa začínala už v školách. Päť rokov výchovného systému v nezávislom štáte sa hrdo charakterizovalo takýmto spôsobom: „Slovenské žiactvo nikdy tak uvedomelo nehořelo skutočnou láskou k národu, ako je tomu dnes. To je žiadúce a nevyhnutné. Zdravý nacionalizmus, ba dalo by sa povedať, že až fanatický nacionalizmus, nemôže uškodiť.“

Na všetkých úrovniach vzdelávania sa prejavoval dôraz na nacionalistickú indoktrináciu. Nový štát začal vydávať knihy publikovaním učebníc dejepisu. Stredoškoláci sa mali na základe týchto publikácií každoročne zúčastňovať na súťaži „vlasteneckého povedomia“. O aké vlastenectvo malo ísť, najlepšie ilustruje ponaučenie, ktoré sa učilo na slovenských základných školách:

Hlbokou a tajomnou pravdou o slovenskom národe, v ktorú naozaj verím, je... že Slováci sú samostatným národom, odlišujúcim sa od ostatných svojou krvou, jazykom, duchom, kultúrou a svojbytnosťou krajiny. Slovenské národné korene nezničili cudzie elementy svojou krvou, duchom a výtvormi. Všetci Slováci na svete tvoria duchovnú komunitu pokrvných bratov... Žiaden národ sa Slovákom nevyrovná v počestnosti, jemnocite pri chápaní krásy a v tvorivosti mysle.

Každé slovenské dieťko na svete sa musí učiť v slovenskom jazyku. Ktokoľvek ho učí inak, je zradcom slovenského ducha. Ktokoľvek berie slovenský jazyk slovenskému dieťku, je vrahom svojho národa.

Hodiny dejepisu, zemepisu, slovenského jazyka, ba dokonca aj hudobnej výchovy slúžili ako základ pre indoktrináciu. S intenzitou vzdelávania v duchu nacionalizmu sa mohla porovnávať len náboženská výchova.

V rokoch 1939 a 1940 sa aktivity ministerstva školstva a národnej osvetu týkali vyučovania slovenskej histórie na celonárodnej úrovni, ako aj slovakizačnej kampane v pripojených poľských územiach. Okrem ministerstva to bol aj propagandistický aparát strany, kto kontroloval verejné zhromaždenia a národné oslavy a kto organizoval masové slávnosti pri príležitosti rôznych výročí. Podobnú úlohu plnilo aj oddelenie kultúry hlavného veliteľstva HG medzi gardistami. Na šírení nacionalistickej propagandy sa podieľali aj mnohé ďalšie organizácie, ako napríklad úrad propagandy, rozhlas či polosúkromné spoločnosti a vydavateľstvá.

Dôraz na slovenský jazyk bol ďalším znamením rozpaľujúcej sa nacionalistickej horúčky. Všetky verejne vystavované plagáty kontrolovali šovinistickí lingvisti, takzvaní „puristi“, ktorí sa snažili ovládnuť a riadiť celý kultúrny život a umeleckú tvorivosť. Chceli „vyčistiť“ slovečinu od cudzo-

rodých prvkov, obzvlášť českého pôvodu, ba dokonca od výrazov totožných s češtinou.

Režim vyzýval k poslovenčovaniu rodných priezvisk a nariaďoval vládnym úradníkom používať na verejnosti i v súkromnom živote slovenský jazyk. Veľký dôraz na národný jazyk v mnohojazyčnej krajine ako Slovensko bol pochopiteľný; avšak šovinizmus, ktorý poslovenčovanie sprevádzal, vyústil do diskriminácie menšín. Táto kampaň prebiehala od roku 1940 do roku 1942 a sprevádzala ju intenzívna propaganda. Bol vyvíjaný tlak na neochotných jednotlivcov, aby si poslovenčili mená. Hladký priebeh tohto procesu mala zabezpečiť aj osobitná legislatíva. Kampaň sa stretla s priaznivou odozvou u vlastencov, kariéristov a oportunistov. Hoci bola zameraná proti osobám maďarského pôvodu, poslovenčovanie poškodilo aj etnických Nemcov a vyvolalo hnev ich predstaviteľov.

V lete 1939 parlament prijal nový zákon o štátnom občianstve. Podľa tohto zákona sa obyvateľstvo krajiny delilo na štyri skupiny s nerovným právom žiadať o občianstvo Slovenského štátu: (1) Prvú skupinu tvorili autochtónni občania, ktorých predkovia žili v krajine aspoň medzi rokmi 1850 až 1871. Ak bol ich pôvod „zrejмый“, udelili im občianstvo bez predloženia dokumentov - čo bol prípad veľkej väčšiny obyvateľstva: Slovákov, etnických Nemcov, etnických Maďarov a Ukrajincov. (2) Druhú skupinu tvorili tí, ktorých predkovia prišli na Slovensko po roku 1870 a žili v krajine prinajmenšom tri po sebe idúce generácie. Pred udelením občianstva ministerstvo vnútra požadovalo doklady od každého, kto patrilo do tejto skupiny. Doklady museli predložiť všetci Židia a Česi. (3) Tretia skupina, štátni zamestnanci, bez ohľadu na to, či šlo o Slovákov alebo nie, získala občianstvo automaticky. Štátna legislatíva však zakazovala Židom pracovať v štátnych službách; po vysídľovacích vlnách v roku 1938 a 1939 zostalo v štátnych službách relatívne málo Čechov. (4) Všetci ostatní obyvatelia krajiny spadali do poslednej skupiny a museli formálne o slovenské občianstvo požiadať.

Zákon o občianstve dopĺňoval ďalší zákon na ochranu národnej príslušnosti. Tento zákon zakazoval odnárodňovanie a ochraňoval vlastníctvo občanov individuálnej národnej príslušnosti. Zákon však parlament neprekoval a niektoré jeho tézy sa nachádzali v zákone o politických stranách národných skupín, (t. j. menšín) a v ústave.

Politické strany občanov konkrétnej národnej príslušnosti mali široké práva, aby mohli zasahovať v prospech svojich krajanov a ochraňovať ich záujmy, či bola alebo nebola dotyčná osoba členom strany. Strana mohla podobne zasahovať v prípade zmeny národnej príslušnosti; mohla brániť občanov proti byrokracii a kontrolovala takzvaný „národný kataster“, v ktorom boli obyvatelia zapísaní podľa svojho etnického pôvodu. Potreba takejto legislatívy svedčila o medzinárodnom charaktere napätia, vyvolanom agresívnosťou slovenského nacionalizmu, ale aj aroganciou etnických Nemcov. Maďari a Ukrajinci tiež prispeli svojou mierou k vzniknutým problémom.

Sčítanie obyvateľstva v roku 1940 sa stalo vítanou príležitosťou na súperenie medzi národnosťami, sprevádzanou nenávisťou, ba dokonca hrozbou nepokojov. Slováci mali obzvlášť záujem zaistiť si v Bratislave, v ktorej dominovali etnickí Nemci, jasnú väčšinu. Na východe krajiny sa zase usilovali o zníženie počtu Ukrajincov. Na druhej strane Nemci navyšovali počty svojho obyvateľstva, pretože od každého, kto mal teutónsky pôvod, sa požadovalo, aby sa vyhlásil za Nemca. V oblasti Spiša sa Maďari snažili zo všetkých síl presvedčiť maďarizovaných Nemcov, aby zostali Maďarmi.

Výsledky sčítania obyvateľstva poskytli podrobnejšie údaje o národnostnom a etnickom zložení obyvateľov Slovenského štátu. Celkove žilo v krajine 2 998 244 Slovákov a Čechov, 128 347 Nemcov, 54 897 Maďarov, 69 116 Rusínov a Ukrajincov a 3 849 Poliakov. Len 29 002 obyvateľov sa vyhlásilo za Židov podľa národnosti a 85 045 podľa náboženského presvedčenia.

Pokiaľ išlo o národnostnú otázku, medzi klerikmi a Hlinkovou gardou neexistoval rozdiel. Navyše ani Mach ani Murgaš neboli takí náchlyní ku kompromisu vo svojom vzťahu k etnickým Nemcom, ako to bolo u Tisa a jeho stúpencov. Prezidentov tábor sa usiloval o zachovanie *modus vivendi* a neznepriatelenie si lokálnych nacistov. Gardisti sa vo svojej agresivite voči Karmasinovi a jeho ľuďom správali dosť ambivalentne; na jednej strane dávali okázalo najavo svoj blízky vzťah s nacistami, na druhej strane sa správali odťažito voči svojim spojencom. Pretože ríša gardistov prijímala a vychádzala im v ústrety, užívali si títo pocit bezpečia, čo by vysvetľovalo spomínanú ambivalentnosť. Klerici na rozdiel od Hlingovej gardy takíto pocit bezpečia nemali, a preto boli opatrnejší, aby nedráždili Berlín.

Jeden z vodcov Hlinkovej strany Pavol Čarnogurský, dlhoročný predseda Slovenskej ligy, načrtnol národnostnú politiku nového štátu vo svojom článku, uverejnenom krátko po vyhlásení samostatnosti. Odkázal etnickým Nemcom, že Slováci urobia všetko preto, aby zachovali dobré vzťahy a varoval, že nepochopenie slovenskej mentality by mohlo viesť k treniciam. Etnickí Maďari si môžu ponechať toľko práv, koľko ich mali, no akékoľvek rozširovanie by bolo ranou pre slovenskú národú česť. Pokiaľ išlo o Ukrajincov („Rusínov“), Čarnogurský chcel jasne povedať, že existencia tejto národnosti na Slovensku nebude povolená. „Musíme zabrániť a zničiť už v samom zárodku myšlienku, ba aj tie najnepatrnejšie kroky, ktoré by na východnom Slovensku viedli k akémukoľvek národnému symbolu, odlišnému od slovenského dvojkríža na slovenských kopcoch.“

Dozrievanie tejto hranice sa vyžadovalo počas celého obdobia. Etnickí Nemci boli zväčša privilegovaní, hoci trenice s dominantným národom pretrvávali. Etnickí Maďari privilegovaní neboli, ale Maďarsko ich aktívne podporovalo. Ukrajinci boli napriek oficiálnemu uznaniu ako národnostnej skupiny utláčaní a občas sa im upierali ústavné práva. Rómovia dopadli do istej miery lepšie ako Židia, no aj tak ich prenasledovali a diskri-

Ladislav Roller: Zábery z mesta Bratislavy, 24. 6. 1944

minovali. Vzhľadom na to, že Slovensko potrebovalo pracovné zručnosti Čechov, tisícky ich mohli zostať v krajine, hoci boli terčom ustavičného zastrahovania. Malú poľskú menšinu, ktorá sa vytvorila po poľsko-nemeckej vojne, považovala vláda za polonizovaných Slovákov bez osobitných privilégií.

Najlepšie postavenie zo všetkých národnostných skupín mali Nemci. Mali rozhodnú podporu Berlína a mohli demonštrovať to, čo sami obetovali v prospech samostatnosti Slovenska. Isté obdobie po marci 1939 požadovali *Heim ins Reich* (teda návrat do ríše), no Berlín sa tváril, že to nepočuje a nereagoval ani na skromnú požiadavku pripojiť k ríši aspoň Bratislavu a okolie. Mnoho etnických Nemcov, nehovoriac o ich predstaviteľoch, sa až do konca vojny považovalo za predchodcov nacizmu na Slovensku.

Nemecká menšina sa tešila mnohým privilégiami, neobvyklým dokonca aj v demokratických a liberálnych krajinách. Mala vlastného štátneho tajomníka, armádne jednotky, paramilitantné skupiny, politické organizácie (v tom istom duchu ako bola Hlinkova strana), hospodárske a zdravotnícke inštitúcie, k tomu veľký počet dobrovoľníckych a polodobrovoľníckych skupín a organizácií. Vďaka osobitnej legislatíve mala zaručené celé spektrum privilégií. No aj napriek tomu sa etnickí Nemci na Slovensku necítili byť viazaní dodržiavaním zákonov krajiny, pokiaľ tieto boli alebo sa im javili v rozpore s ich vlastnými potrebami alebo výsadami.

Slováci sa s etnickými Nemcami sporili v troch veľkých otázkach (slovakizácia verzus germanizácia, územná expanzia a hospodárska expanzia) a v množstve menších problémov. Etnickí Nemci sa snažili o navyšovanie svojho počtu, a to dosť rýchlo. Slováci sa zo všetkých síl usilovali túto snahu nielen paralyzovať, ale získať krajanov, ktorí boli na hrane straty svojej národnej identity. Školy a kostoly sa premenili na bojové polia s občasným zasahovaním alebo podplácaním zo strany oficiálnych úradov. Ministerstvo školstva otváralo v nemeckých dedinách školy pre slovenskú menšinu; Nemci reagovali snahou o prilákanie slovenských žiakov do svojich škôl v mestách. V nemeckých farnostiach sa po prvý raz objavili slovenskí kňazi, ktorí slúžili omše vo svojom materinskom jazyku. Vláda zasahovala proti nemeckým etnickým aktivistom, ktorí sa snažili presvedčiť jednotlivcov teutónskeho pôvodu, aby sa stali Nemcami.

Ale etnických Nemcov, snažiacich sa o zvýšenie počtu príslušníkov nemeckej menšiny prehováraním Slovákov nemeckého pôvodu apelom na ich teutónsku príbuznosť, nebolo možné len tak ľahko zatlačiť do kúta. Ako príklad môžu poslúžiť takzvaní habáni, teda potomkovia novokrstenských utečencov z Nemecka: v priebehu ostatných storočí sa habáni takmer úplne asimilovali a považovali ich za Slovákov. Spor o ich národnostnú identitu sa dostal až na najvyššiu vládnu úroveň, kde Nemci napokon ťahali za kratší koniec. Avšak táto konfrontácia bola názorným príkladom závažnosti tohto problému.

Boj o územie bol spojený s bojom o národnostnú príslušnosť. Vláda a strana podporovali usadzovanie sa Slovákov na miestach s nemeckou väčšinou, prípadne s výraznou menšinou. Úrady sa snažili vytyčovať hranice správnych okresov takým spôsobom, aby sa etnickí Nemci stali nepodstatnou menšinou. Hlinkova strana a slovenské kultúrne organizácie zakladali svoje pobočky v prevažne nemeckých lokalitách. Plánovaný zákon o obrane národnosti zahrnoval aj ustanovenie o legálnom alebo nelegálnom prevode pôdy od príslušníka jednej národnosti príslušníkovi inej.

Etnickí Maďari sa mohli v prípade potreby tiež spoľahnúť na vládu v Budapešti, ktorá im bola priateľsky naklonená. Vzťahy medzi Maďarskom a Slovenskom boli však napäté, a preto nemohlo kráľovstvo na Dunaji podporovať svojich krajanov tak efektívne, ako to mohla ríša. Okrem toho slovenská menšina v Maďarsku trpela pod národnostným útlakom. Preto obe strany vnímali svoje menšiny ako rukojemníkov svojich bratov. Budapešť a Bratislava posielali z času na čas do Berlína sťažnosti, v ktorých chytrácky zneužívali vzniknuté problémy, avšak bez uspokojivého výsledku pre obe strany.

Organizovanosť maďarskej menšiny pripomínala organizovanosť nemeckej, akurát na oveľa užšej báze. Etnickí Maďari disponovali kultúrnymi, vzdelávacími a spoločenskými inštitúciami, ba aj niektorými hospodárskymi podnikmi. Možnosť získať vzdelanie v materinskom jazyku však bola relatívne malá. Byrokracia zdržiavala povinnú registráciu maďarských strán a ich záujmových organizácií. Etnickí Maďari dostali len malú časť zo židovského majetku, ak vôbec niečo. Maďarskí lídri boli v mnohých politických otázkach oveľa liberálnejší ako Slováci. Nevraživo sa však stavali k otázke slovenskej samostatnosti, pretože snívali o obnovení kráľovstva svätého Štefana.

Maďarská strana mala medzi etnickými Maďarmi monopolné postavenie. Okrem zabezpečovania práv pre príslušníkov maďarskej menšiny bola strana aktívna aj medzi zvyškami maďarónov. Jej iredentistické aktivity nikdy neustali a ponúkali slovenskej vláde možnosť ospravedlniť mnohé svoje perzekúcie. Kroky proti maďarskej iredente však zasiahli silne Ukrajincov, pretože vláda vyhlasovala, že „rusínska národnosť“ je maďarónskym trikom, namiereným proti jednote štátu. Hoci sám vzťah k maďarskej menšine bol osobitný, bolo v ňom dosť takých prvkov, aby sa podľa toho dal vysledovať nacionalistický vzorec ľudáckej politiky.

Najhoršiu situáciu zo všetkých akceptovaných a uznaných autochtónnych menšín mali Ukrajinci. Žiaden suverénny štát nezaručoval ich postavenie, nikto sa o nich nestaral, hoci ríša občas urobila pokus, aby si ich naklonila. Miestne vlády nedovoľovali Ukrajincom vytvoriť separátnu politickú stranu. Jediný ukrajinský poslanec v parlamente bol nútený pôsobiť ako člen Hlinkovej strany. Podľa výsledkov sčítania ľudu z rokov 1938 a 1940 boli Ukrajinci treťou najväčšou národnostnou skupinou v krajine. Ukrajinskí nacionalisti tvrdili, že každý uniat (teda človek gréckokatolíckeho

vyznania) je v skutočnosti Rusín. Naopak vláda bola toho názoru, že väčšina gréckokatolíkov sú Slováci, hovoriaci východoslovenským nárečím. Práve na tomto základe úrady pri sčítaní obyvateľstva v roku 1940 zaregistrovali mnohých ako Slovákov.

Náboženská otázka bola hlavným dôvodom prečo Ukrajinci nedostali možnosť národného sebaurčenia. Občania pravoslávneho vierovyznania tvorili iba malú časť obyvateľstva východného Slovenska, pričom za uniátov sa považovalo zhruba 183 000 ľudí. Slovenskí nacionalisti boli prívržencami teórie, podľa ktorej boli gréckokatolíci potomkami starovekých Slovanov, obrátených na kresťanstvo byzantskými misionármi svätými Cyrilom a Metodom v deviatom storočí. Len gréckokatolíkom sa podarilo zachovať pôvodnú slovanskú liturgiu a obrad. Na základe tejto teórie Slováci tvrdili, že Ukrajinci sa snažia Slovákov potláčať a ukrajinizovať (alebo rusifikovať). Vláda je preto povinná chrániť svojich národných príslušníkov a pomáhať im nájsť ich identitu.

Tvrdé jadro Ukrajincov si zachovávalo svoju identitu aj napriek diskriminácii a úradnému blokovaniu opakovaného úsilia zaregistrovať ukrajinskú politickú stranu. Pretože sa však hádali medzi sebou v otázke denominácie, boli ľahkou korisťou vládnej politiky v štýle rozdeľuj a panuj. Ani formálna žiadosť podpísaná zástupcami všetkých frakcií nepriniesla lepší výsledok. Počas Slovenského štátu sa uniatskí kňazi museli zdržiavať politických aktivít a venovať sa iba duchovnej práci - na rozdiel od rímskokatolíckeho kňazstva, ktoré bolo v politike ponorené až po krk.

V snahe rozširovať slovenskú kultúru medzi uniátmi vláda podporovala takzvaný Inštitút svätých Cyrila a Metoda, na čelo ktorého vymenovala rímskokatolíckeho profesora teológie. Režim sa snažil nahradiť ukrajinské bohoslužby v kostoloch slovenskými. Podporoval aj vydávanie nových modlitebných knižiek v slovenskom jazyku. Ministerstvo školstva otváralo v ukrajinských dedinách slovenské školy a zamietalo žiadosti občanov a vyučovanie v ich vlastnom jazyku. Slovenská liga vyvíjala na východe intenzívnu činnosť, organizovala rôzne kultúrne aktivity a propagovala vzdelávanie v slovenskom jazyku.

Osud malej poľskej menšiny sa podobal osudu Ukrajincov. Poliaci žili medzi obyvateľstvom území vrátených Poľskom, či od neho získaných po jeho páde v roku 1939. Keď Bratislava ustanovila v tejto oblasti svoju administratívnu správu, vystavila všetkých obyvateľov, osobitne mládež, intenzívnemu vymývaniu mozgov. Poľská národnosť sa neuznávala a poľskí kňazi a učители museli opustiť svoje farnosti a školy a odísť do Poľska. Slovenská rímskokatolícka cirkev sťažovala výkon náboženských služieb v poľskom jazyku. Aj v severných oblastiach krajiny vyvíjala intenzívnu činnosť Slovenská liga.

Česi ako prenasledovaná a podozrievaná menšina bez akejkoľvek organizácie boli pod ustavičným dozorom. Pretože nemali právny kolektív-

ny status a visela nad nimi ustavične hrozba vysídlenia, mnoho Čechov sa práve v snahe vyhnúť vysídleniu rozhodlo pre nemeckú národnosť. Väčšinu príkorí Čechov nespôsobovala ani tak formálna legislatíva, ako celková atmosféra v krajine a pretrvávajúce zastrašovanie. Tukov prejav v parlamente z 30. novembra 1939 ilustruje názorový postoj určitých segmentov populácie. Predseda vlády v prejave zaútočil proti zmiešaným manželstvám a obvinil slovenských manželov a manželky Čechov zo zrady národa a označil deti takýchto párov za nečistej a nespoľahlivej krvi. „Tieto deti budú najväčšími nepriateľmi národa v čase najvyššej núdze“. Denník *Slovák* sa stal okamžite Tukovou hlásnou trúbou, keď uverejnil článok známej novinárky Žely Inoveckej. Inovecká v článku obviňovala české dievčatá z nemravného správania, lebo „lovila“ najlepších slovenských mládencov, na základe čoho dospela autorka k názoru, že Slovensko potrebuje zákon o zákaze zmiešaných manželstiev. Hoci následne prišlo na adresu redakcie mnoho protestných listov, článok jasne ukazuje, aké nálady v istých kruhoch prevládali.

Rómovia boli spoločne so Židmi na samom dne slovenskej spoločnosti. Ako s trvalo vážnym problémom sa s nimi zaobchádzalo maniermi typickými pre autoritatívne režimy. Boli objektom ustavičného perzekvovania rôznymi vládnyimi inštitúciami, čo veľmi sťažovalo ich život. Úrady pripravovali plány násilného rozdeľovania rómskych rodín a ich zvoz do pracovných táborov. V roku 1942 vláda zvažovala možnosť vysídlenia Rómov „na východné územia“. Je pravdepodobné, že zastavenie deportácií židovských obyvateľov zachránilo Rómov pred rovnakým osudom.

Aktivity Ľudákov v otázke menšín možno charakterizovať ako intolérantne a agresívne. Hoci niektoré menšiny sa tešili nadštandardným privilégiám, u iných to bolo naopak. V celkovom obraze to však bola politika diskriminácie a často národnostného útlaku.

Z ANGLICKÉHO ORIGINÁLU PRELOŽIL IGOR OTČENÁŠ

Štefan Buľko, Anton Tarkoš, Koloman Cích: Teroristický letecký nálet na hlavné mesto Bratislavu, 16. 6. 1944